

35. Кумло визымше урок: Ушештарымаш

1. Clause types:

Type	Example	
Causal 16.IV.1. (page 215)	Шуко озанлыкыште <u>ял гыч кайымылан көра</u> пашаен огеш сите.	Many enterprises don't have enough workers because of rural exodus.
Concessive 16.III.7. (page 215)	Ўдырна <u>изи гынат</u> , лудын кертеш.	Although our daughter is small, she can read.
Consecutive 13.III.1. (page 181)	Ивук черле <u>ыл'е, садлан көра толын ыш</u> керт.	Ivuk was sick and thus was not able to come.
Counterfactual conditional 18.III.1. (page 240)	<u>Тидым палем ыл'е гын</u> , толам ыл'е.	If I had known that, I would have come.
Desiderative 11.III.1. (page 157) 14.III.3. (page 191) 36.III.1. (page 454)	<u>Кочмем ок шу.</u>	I don't feel like eating.
Existential 8.III.6. (page 123) 13.III.4. (page 183)	<u>Сар лиеш.</u>	There will be a war.
Impersonal 2.III.1. (page 54) 8.IV.4. (page 126) 14.III.3. (page 191) 22.III.2. (page 286)	<u>Ожно шуко лудалтын.</u>	People used to read a lot. (One used to read a lot.)
Factual conditional 8.III.5. (page 122)	<u>Тый кает гын</u> , мый ом кай.	If you go, I won't go.
Final 23.III.2. (page 302) 28.III.1. (page 354)	<u>Тиде ола нерген шукырак палаш манын</u> , мый альбомым нальым.	I bought an album in order to learn more about this city.
Local 29.III.4. (page 366)	Яра жап <u>годым тунемше-влак тўрлө яллашке коштыт, кушто нуно шке шинчымашыштым терген кертыт.</u>	In their free time the students visit different villages, where they can test their knowledge.
Locational 8.III.6. (page 123)	<u>Мый Йошкар-Олаште улам.</u>	I am in Yoshkar-Ola.
Necessitive 8.III.4. (page 121) 28.III.2. (page 354) 31.IV.3. (page 389) 36.III.2. (page 455) 32.III.2. (page 396)	<u>Вучышаш отыл.</u>	You don't have to wait.

Object 23.III.2. (page 302) 22.III.5. (page 290) 16.III.6. (page 214)	<u>Валя эрла толеш манын,</u> колынам.	I heard that Valya is coming tomorrow.
Possessive 8.III.6. (page 123) 13.III.4. (page 183)	<u>Жапем уке ыл'е.</u>	I didn't have time.
Predicative 8.III.6. (page 123)	<u>Тудо черле.</u>	(S)he is sick.
Relative 29.III.4. (page 366)	<u>Пөлекым налше</u> рвезе пеш куанен.	The young boy that got a present was quite happy.
Subject 29.III.3. (page 366)	<u>Мөнгыш каяшна</u> ласка лиеш.	Our trip home will be peaceful.

2. Modifiers in aspectual auxiliary constructions:

Modifier	Usage	Example
возаш (-ам) 'to lie down' 33.IV.3. (page 416)	abruptness, finality	<i>черланаш (-ем)</i> 'to fall ill' > <i>черланен возаш (-ам)</i> 'to fall ill (suddenly)'
илаш (-ем) 'to live' 37.IV.1. (page 476)	lengthy, habitual execution of an activity	<i>вучаш (-ем)</i> 'to wait' > <i>вучен илаш (-ем)</i> 'to wait for a long time'
каяш (-ем) 'to go' 31.IV.1. (page 386)	momentary, tangible result	<i>йўлаш (-ам)</i> 'to burn' > <i>йўлен каяш (-ем)</i> 'to burn down'
кияш (-ем) 'to lie' 33.IV.3. (page 416)	long-lasting activity	<i>рўжгаш (-ем)</i> 'to be loud' > <i>рўжген кияш (-ем)</i> 'to make a lot of noise'
кодаш (-ам) 'to stay' 21.IV.1. (page 273)	(intransitive) activity carried out to completion, has ostensible results	<i>малаш (-ем)</i> 'to sleep' > <i>мален кодаш (-ам)</i> 'to oversleep'
кодаш (-ем) 'to leave (tr.)' 21.IV.1. (page 273)	(transitive) activity carried out to completion, has ostensible results	<i>аралаш (-ем)</i> 'to protect' > <i>арален кодаш (-ем)</i> 'to preserve'
колташ (-ем) 'to send' 19.IV.3. (page 260)	action carried out to conclusion, inchoative (beginning)	<i>шорташ (-ам)</i> 'to cry' > <i>шортын колташ (-ем)</i> 'to break out crying'
кошташ (-ам) 'to go' 31.IV.1. (page 386)	long-lasting, continuative, repeated actions; action carried out in many locations	<i>шонаш (-ем)</i> 'to think' > <i>шонен кошташ (-ам)</i> 'to ponder'
кудалташ (-ем) 'to throw, to cast' 38.IV.3. (page 494)	rapid action; uncontrolled action	<i>пужаш (-ем)</i> 'to dismantle' > <i>пужен кудалташ (-ем)</i> 'to tear down'
кышкаш (-ем) 'to throw, to cast' 38.IV.3. (page 494)	rapid action; uncontrolled action	<i>вурсаш (-ем)</i> 'to scold' > <i>вурсен кышкаш (-ем)</i> 'to give a scolding'

лекташ (-ам) 'to go, to leave' 26.IV.3. (page 332)	finality, completeness; unexpectedness	<i>лудаш (-ам)</i> 'to read' > <i>лудын лекташ (-ам)</i> 'to read through'
лукташ (-ам) 'to lead out' 26.IV.3. (page 332)	finality; creation of an object	<i>шонаш (-ем)</i> 'to think' > <i>шонен лукташ (-ам)</i> 'to think up'
мияш (-ем) 'to go, to come' 36.IV.3. (page 460)	long-lasting activity; gradual increase of effect	<i>пыташ (-ем)</i> 'to end' > <i>пытен мияш (-ем)</i> 'to be depleted'
налаш (-ам) 'to take' 37.IV.1. (page 476)	completion of an activity	<i>кутыраш (-ем)</i> 'to talk' > <i>кутырен налаш (-ам)</i> 'to have a talk'
ончаш (-ем) 'to look' 24.IV.2. (page 316)	momentary; activity is tried	<i>кочкаш (-ам)</i> 'to eat' > <i>кочкын ончаш (-ем)</i> 'to taste'
опташ (-ем) 'to place (several items)' 34.IV.6. (page 435)	completion of an action	<i>кыраш (-ем)</i> 'to beat' > <i>кырен опташ (-ем)</i> 'to beat up'
пуаш (-эм) 'to give' 37.IV.1. (page 476)	completed action; presence of a beneficiary	<i>налаш (-ам)</i> 'to buy' > <i>налын пуаш (-эм)</i> 'to buy something for someone'
пытараш (-ем) 'to finish, to complete' 27.IV.2. (page 344)	activity carried out to completion	<i>солаш (-ем)</i> 'to mow' > <i>солен пытараш (-ем)</i> 'to finish mowing'
пыташ (-ем) 'to end, to stop (intr.)' 27.IV.2. (page 344)	completeness, intensity; all prospective participants took part	<i>нөраш (-ем)</i> 'to get wet' > <i>нөрен пыташ (-ем)</i> 'to be soaked'
пышташ (-ем) 'to put, to place, to lay' 34.IV.6. (page 435)	completion of an action	<i>шонаш (-ем)</i> 'to think' > <i>шонен пышташ (-ем)</i> 'to decide'
сенаш (-ем) 'to win, to defeat' 36.IV.3. (page 460)	successful execution	<i>илаш (-ем)</i> 'to live' > <i>илен сенаш (-ем)</i> 'to survive'
темаш (-ам) 'to fill up (intr.)' 33.IV.3. (page 416)	action carried out to a certain limit; action carried out to exhaustion	<i>малаш (-ем)</i> 'to sleep' > <i>мален темаш (-ам)</i> 'to get a good night's sleep'
толаш (-ам) 'to come' 21.IV.1. (page 273)	gradual increase of effect	<i>күзаш (-ем)</i> 'to increase' > <i>күзен толаш (-ам)</i> 'to increase gradually'
шинчаш (-ам) 'to sit down' 32.IV.3. (page 401)	change of state; activity completed	<i>пижаш (-ам)</i> 'to stick' > <i>пижын шинчаш (-ам)</i> 'to get stuck'
шинчаш (-ем) 'to sit' 32.IV.3. (page 401)	long-lasting activity	<i>шужаш (-ем)</i> 'to be hungry' > <i>шужен шинчаш (-ем)</i> 'to starve'

шогалаш (-ам) 'to stand up' 33.IV.3. (page 416)	action carried out only once	өрөш (-ам) 'to be surprised' > өрын шогалаш (-ам) 'to be taken aback'
шогалташ (-ем) 'to place, to stand' 34.IV.6. (page 435)	completion of an action	кушташ (-ем) 'to raise' > куштен шогалташ (-ем) 'to bring up'
шогаш (-ем) 'to stand' 21.IV.1. (page 273)	long-lasting activity	налаш (-ам) 'to take' > налын шогаш (-ем) 'to take up, to occupy'
шуаш (-ам) 'to arrive, to reach' 32.IV.3. (page 401)	completion; momentary execution	толаш (-ам) 'to come' > толын шуаш (-ам) 'to arrive'
шуаш (-эм) 'to throw, to cast' 38.IV.3. (page 494)	rapid action; uncontrolled action	волташ (-ем) 'to let down' > волтен шуаш (-эм) 'to drop down'
шукташ (-ем) 'to carry out, to fulfill' 31.IV.1. (page 386)	action carried out successfully; action carried out up to a certain limit	возаш (-ем) 'to write' > возен шукташ (-ем) 'to manage to write ...'
шындаш (-ем) 'to put, to place, to set' 34.IV.6. (page 435)	completion of an action	кочкаш (-ам) 'to eat' > кочкын шындаш (-ем) 'to eat up'
эрташ (-ем) 'to lead, to take' 36.IV.3. (page 460)	long time period	илаш (-ем) 'to live' > илен эрташ (-ем) 'to live (a long time)'

Exercises

1. Read the following texts and insert the given verbs into the sentences, using them in the second simple past tense.

а) *возаш (-ем), вончаш (-ем), колаш (-ем), куандараш (-ем), кўшташ (-ем), лияш (-ям) /2x/, налаш (-ам), ончыкташ (-ем), сўретлаш (-ем), тунемаш (-ам) /2x/, шочаш (-ам), шукташ (-ем), шымлаш (-ем), эртараш (-ем)*

Николай Иванович Фешин

Николай Иванович Фешин 1881 ий 26-шо ноябрьыште Озан олаште Ачаже марий 1895-ше ийыште Фешин Озангысе художественный школышто ... , куд ий гыч *Петербург оласе *Высший художественный *училищышке Тушто тудын туныктышыжо Репин

Озангыште, Петербургышто тунеммыж годым Фешин Юл воктене илыше марий-влак деке миен коштын, *иыш-йўлаштым ... , кўсле дене марий сем-влакым ачаж деч шокташ ... , вара йолташыже-влакым ныжыл марий муро дене Тыге 1908-ше ийыште Фешин «Марий *сўан» *картиным Тудо ийынак сўретым *академический *выставкыште ... , тудым кўкшын акленыт да тўн *приз дене *палемденыт. Вара «Марий сўаным» *Мюнхеныште эртыше *тўнямбал выставкышке колтымо. Тушто сўретым Америкыште илыше *коллекционер Кызыт тудо Питсбург оласе *частный *коллекцийыште аралалтеш.

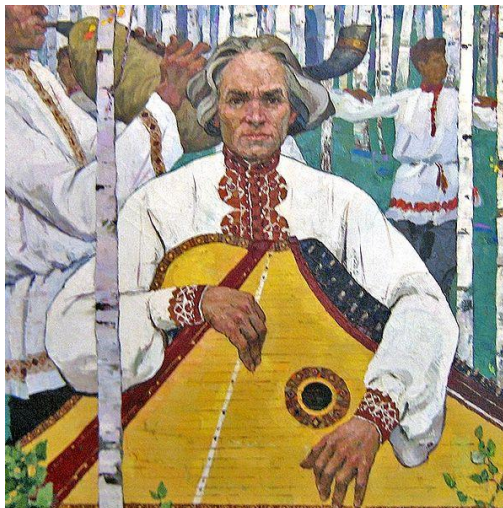
Пытартыш ийжым Фешин Лос-Анджелес ола воктене Фешин 1955 ийыште Америкыште илымыж годым *шольбыжлан возымо серышлаште шочмо мланде деч өрдыжтө *йокрокланымыж нерген Колымекыже, *капшым ачаж пелен пышташ Ия лўман ўдыржө ачажын кумылжым 1961-ше ийыште Фешин капше кызыт Озан *шўгарыште кия. Сўретчын икмыняр сўретше Курыкмарий художественный тоштерыште аралалтеш.

* *Петербург* 'Saint Petersburg', *высший* 'higher', *училище* 'specialized school, college', *иыш-йўла* 'way of life, life', *сўан* 'wedding', *картин* 'painting, picture', *академический* 'academic', *выставке* 'exhibition', *приз* 'prize', *палемдаш (-ем)* '(here:) to award', *Мюнхен* 'Munich', *тўнямбал* 'global, world-wide', *коллекционер* 'collector', *частный* 'private', *коллекций* 'collection', *шольо* '(younger) brother', *йокрокланаш (-ем)* 'to yearn, to long for', *кап* 'body', *шўгар* 'grave'

в) *вуйлаташ (-ем), каяш (-ем), кодаш (-ам) /2х/, лекташ (-ам), лияш (-ям), модаш (-ам), пуаш (-эм), пураш (-ем), тунемаш (-ам) /2х/, тўналаш (-ам), чарнаш (-ем), шокташ (-ем), шочаш (-ам)*

Павел Степанович Тойдемар

Тойдемар 14-ше юньышто 1889-ше ийыште Кожлаер ялеш (*Морко район) Тудо вич ияшак аваж *деч посна Тудын ачаже шўвыр, кўсле, шиялтыш, *гармонь дене сайын Изи Павылат писын нине инструмент дене шокташ Кўчык жапыште тудо ялыште эн уста *гармоньчо 1924-ше ийыште Павыл Краснококшайскыш ... да тушто *музыкантлан пашам ышташ 1927-ше ийыште тудо олесе театр пелен студийыш тунемаш Тиде ийыште «Марий Кужер» лўман фильм Тушто Тойдемар тўн рольым Тойдемар Москошто ик жап Моско гыч пўртылмек, Йошкар-Олаште кўслезе ансамбльым *Сар годым тудо *фронтышто марий артист-влак дене кок ий утла концертым 1958-ше ийын ик *гастроль годым Тойдемарын шўмжў кырымым Тудын семже мурышто калык чонеш илаш

* *Морко* '(town in Mari El, Russian *Морки*)', *деч посна* 'without; except for, but', *гармонь* 'accordion', *гармоньчо* 'accordion player', *музыкант* 'musician', *сар* 'war', *фронт* 'front line, front', *гастроль* 'tour'

2. Translate the following sentences into Mari.

- 1) Don't you have money?
- 2) If you (Sg.) buy tickets, we'll go to the movie theater.
- 3) They have a daughter.
- 4) There is no god.
- 5) She is a teacher.
- 6) There is a god.
- 7) I am not a doctor.
- 8) I feel like going to the city.
- 9) If Ana had gotten a letter, she would have been happy.
- 10) A. Grigoryev worked hard all his life to help his people.

3. Insert inflected forms of the following verbs in the appropriate sentence, using the second simple past tense or the imperative, depending on context: *илен шукташ (-ем), поген налаш (-ам), пытараш (-ем), совым кырен вашлияш (-ям), шочын-кушкаш (-ам)*.

- 1) Марий серызе Шкетан йорло кресаньык ешеш
- 2) Книгатым *ўстембачын
- 3) Университетым тый могай ийыште ... ?
- 4) Тудын кочаже шўдў ий марте
- 5) Ончышо-влак артистым

* *ўстембачын* 'from the table'

4. Insert the following words in the sentence appropriate sentences: *йымалне, көргө гыч, мучаште, *олмеш, покшелне. үмбаке*

- 1) Январь ... мемнан олаште у кинотеатрым почыныт.
- 2) Те вет эре мыйын *шулдыр ... огыда иле.
- 3) Күрык ... *күзаш куштылго огыл.
- 4) Мотор муру шүм ... ташлен лекте.
- 5) Ер ... *йүксө-влак ийыт.
- 6) Кинош кайыме ... ме театрыш кайышна.

* *олмеш* 'instead of', *шулдыр* 'wing', *күзаш (-ем)* 'to climb (intr.)', *йүксө* 'swan'

5. Insert inflected forms of the following verbs into the appropriate sentences: *йошкаргаш (-ем), пелешташ (-ем), чонаяш (-ем), шонаш (-ем), ышташ (-ем)*.

- 1) Йываным ужын, Ануш ... кая.
- 2) Мүкшотарыште тудлан *йонгыдо пörтым ... пуэныт.
- 3) Тудо кугу школыш тунемаш пураш ... илен.
- 4) *Акамьн толмешкыже, чыла пашам ... шуктенам.
- 5) ... ыш сене.

* *йонгыдо* 'spacious, roomy', *ака* '(elder) sister'

6. Insert the following verbs into the appropriate sentences: *колташ (-ем), лекташ (-ам), лукташ (-ам), налаш (-ам), шындаш (-ем)*.

- 1) Эчан Эвикам икымше *ончалтыш гыч йöратен
- 2) *Мален ... ом керт.
- 3) Тудо чыла нелым сенен
- 4) Австрийысе *заводлаште могай *продукцийым ыштен ... ?
- 5) Марий йылме школ нерген мый интернетыште пален

* *ончалтыш* 'sight, look, glance', *малаш (-ем)* 'to sleep', *завод* 'factory, plant', *продукций* 'production, output'

7. Listen to the song “Йүржө йүреш” (“The Rain is Falling”), as performed by the Mari artists Natasha Pushkina and Volodya Matveyev.

Йүржө йүреш, йүржө йүреш
Йүржө йүреш үмбакем.
Мыйже тыйым, мыйже тыйым
Изи годсек йөратем.

 omj_35_1.mp3

Ой, молан тый йолташ
От ончал үмбакем?
Мыйже вет *нөренам,
Нөренам йүр вүдеш.

Ой, молан тый йолташ...

*Өндал мыйым, өндал мыйым
Өндал мыйым йолташем.
Мыйже тыйым, мыйже тыйым
Изи годсек йөратем.

Молан тый йолташ...

Молан тый йолташ...

*Шупшал мыйым, шупшал мыйым,
Шупшал мыйым йолташем.
Мыйже тыйым, мыйже тыйым
Изи годсек йөратем.

Молан тый йолташ...

Молан тый йолташ...

* *нөраш (-ем)* ‘to become wet’, *өндалаш (-ам)* ‘to hug, to embrace’, *шупшалаш (-ам)* ‘to give a kiss, to kiss’

